

Magdalena Szalbot

Przestrzenie ludyczne miast pogranicza jako przykład miejsc kontaktów kulturowych

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 8, 226-238

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Magdalena Szalbot

Uniwersytet Śląski
Filia w Cieszynie

Przestrzenie ludyczne miast pogranicza jako przykład miejsc kontaktów kulturowych

Miasto od dawna stanowi przedmiot badań specjalistów różnych dyscyplin. Zachodzące w przestrzeni miasteczek i megamiast procesy interesują również etnologów. Obecnie blisko połowa ludności świata żyje w miastach i – jak wynika z prognoz – do 2030 roku po raz pierwszy w historii 60% światowej populacji będzie zamieszkiwało miasta. Do lepszego rozumienia współczesnej kultury przyczynią się więc systematyczne badania rzeczywistości miejskiej.

Celem niniejszego artykułu jest refleksja nad kontaktami kulturowymi zachodzącymi w przestrzeniach ludycznych miast na pograniczach kulturowych i etnicznych. Na wstępie omówię cztery kluczowe dla tematu, przyjęte tu, pojęcia: (1) kontaktu kulturowego, (2) miejskich przestrzeni, (3) zachowań ludycznych oraz (4) pogranicza. Posługując się konkretnymi przykładami zachowań i miejsc zabawowych, przedstawię propozycję typologii miejskich przestrzeni ludycznych. Przeanalizuję również, jakie przekształcenia przestrzeni miasta przynoszą realizowane w jej kadrze zachowania ludyczne. Zilustruję, jakie zjawiska społeczne ujawniają się w związku z kontaktami kulturowymi między poszczególnymi grupami, realizującymi własne, odmienne zachowania ludyczne we wspólnej przestrzeni miasta.

Na zakończenie nakreślę projekt badań nad współczesnymi wzorami zachowań ludycznych oraz przestrzeniami zabawowymi poszczególnych grup zamiesz-

kujących Cieszyn i Czeski Cieszyn, miasta, które charakteryzuje wyjątkowe, przygraniczne położenie. Plan opisanie i porównanie zlokalizowanych w nich miejskich przestrzeni ludycznych oraz realizowanych zachowań zabawowych ukazuje możliwość przebadania szeroko rozumianej kultury tego pogranicza z perspektywy problematyki ludycznej.

Kontakt kulturowy

Wszyscy ludzie bawią się, choć czynią to na różne sposoby. Kulturowo uwarunkowane zachowania ludyczne oraz tworzone lub wykorzystywane w tym celu przestrzenie zabawowe mogą być analizowane jako składniki kontaktu kulturowego. Przez pojęcie kontaktu kulturowego rozumiem formę stosunków łączących się z przepływem treści i elementów kulturowych pomiędzy grupami, różniącymi się kulturą w obrębie jednej, większej zbiorowości lub pomiędzy odmiennymi społecznościami. Kontakt kulturowy może prowadzić do integracji kulturowej, izolacji lub konfliktu między grupami¹. Wymienione zjawiska mogą ujawniać się podczas kontaktu między co najmniej dwiema odmiennymi grupami, przez ich wejście w konkretną przestrzeń ludyczną. Przykładem tak rozumianego kontaktu kulturowego może być zetknięcie się, na przykład na płaszczyźnie ogólnomiejskiej, wspólnej zabawy różnych grup, w określonej ludycznej przestrzeni miasta.

Miejskie przestrzenie ludyczne

Coraz większy procent ludności zasiedla środowisko miejskie i przeważnie w jego przestrzeni zaspokaja swe potrzeby ludyczne. Które przestrzenie miast znajdują więc zastosowanie przy realizacji różnorodnych zachowań zabawowych i co należy rozumieć przez pojęcie miejskich przestrzeni ludycznych? Uproszczeniem byłoby określenie tym terminem wyłącznie tych fragmentów przestrzeni miejskiej, które zostały celowo przystosowane lub zaprojektowane z przeznaczeniem na miejsca realizacji określonych wzorów zachowań ludycznych, jak na przykład lodowisko, dyskoteka, salon gier. W szerszym rozumieniu tego pojęcia miejskie przestrzenie ludyczne to takie fragmenty miasta, w których ludzie się

¹ K. Kwaśniewski: *Kontakt kulturowy*. W: *Słownik etnologiczny: Terminy ogólne*. Red. Z. Staszczak. Warszawa 1987, s. 177–178.

bawią. W tym miejscu należy dokonać rozróżnienia między stwierdzeniem „bawią się” i „mogą się bawić”. Nieadekwatność drugiego sformułowania potwierdzają codzienne obserwacje. Często ludzie nie bawią się wcale lub bawią się „tak sobie” w przestrzeniach ludycznych, specjalnie zaprojektowanych do takich celów, a odczuwają satysfakcję i zadowolenie z zabawy w miejscach do tego celu nie przystosowanych lub wręcz niedozwolonych². Jednoznaczne przyporządkowanie określonej przestrzeni miejskiej do omawianej kategorii nie zawsze jest proste, szczególnie jeżeli mamy do czynienia z przestrzeniami wielofunkcyjnymi, których przeznaczeniem jest umożliwianie zaspokajania różnych potrzeb – nie tylko ludycznych³. Odrębnym zagadnieniem jest zjawisko zachodzenia na siebie przestrzeni ludycznych wykorzystywanych przez różne grupy.

Zachowania ludyczne

Zdefiniowania wymaga również kilkakrotnie zastosowany termin „miejskie zachowania ludyczne”. W obrębie jednego miasta ludzie bawią się na różne sposoby. Dzieje się tak, gdyż ludzka potrzeba zabawy jest uniwersalna, ale jest realizowana w partykularnych formach kultury. Dzięki znajomości ogółu reguł i unormowań danego systemu kulturowego potrafimy wyodrębnić kategorię zachowań ludycznych „[...] jako nie dającego się sprowadzić do czegokolwiek innego typu aktywności ludzkiej.” Takie kulturowe podejście do zachowań ludycznych pozwala na podjęcie poszukiwań i porównań „wzorów zabawy”⁴. Obowiązujące w danej kulturze wzory zabawy stanowią przedmiot naśladownictwa, odznaczają się trwałością, wyraźną i spójną strukturą, wykazują również tendencję do rozprzestrzeniania się z jednego społeczeństwa oraz kultury na inne oraz uzyskują znaczenie i trwałość historyczną⁵.

Według Tadeusza Palecznego: „Każda zbiorowość [...] wytwarza właściwe tylko sobie, oryginalne i niepowtarzalne formy zabawy – rozrywki.”⁶ Ich porównywanie może przyczynić się do pogłębienia zrozumienia stosunków zachodzących

² W pierwszym wypadku można wskazać na opuszczone boiska, puste domy kultury i lokale, w drugim na zabawy w windach i na dachach bloków, partie turbogolfa rozgrywane na opuszczonych terenach miejskich fabryk lub też ćwierćmilowe wyścigi samochodowe organizowane nocami na zaniedbanych placach i parkingach miejskich.

³ Np. wielkie centra handlowe, tereny, w których organizuje się festyny, lokale gastronomiczne, zaspokajające również inne potrzeby.

⁴ R. K a n t o r: *Uniwersalizm i partykularyzm zabawy. Spojrzenie etnologa*. „Zabawy i Zabawki”. Kwartalnik poświęcony zagadnieniom ludzkości i ludyczności [Kielce] 1999, R. 3, nr 1–4, s. 11–24, 12–13.

⁵ Z. S t a s z c z a k: *Wzór kulturowy*. W: *Słownik etnologiczny: Terminy ogólne...*, s. 372–374.

⁶ T. P a l e c z n y: *Spoleczne podłoże zabawy*. „Zabawy i Zabawki”..., R. 1, nr 1–2, s. 20.

pomiędzy grupami. Opisywanie i zestawianie wzorów zachowań ludycznych jest przydatne szczególnie w odniesieniu do badań nad zjawiskami oraz procesami zachodzącymi na pograniczach kulturowych i etnicznych.

Pogranicza

Pogranicza są „miejscem ścierania się, spotkania i współistnienia kultur o różnych rodowodach”⁷. Dla badacza problematyki ludycznej interesujące będą badania na pograniczach etnicznych (zewnętrznych), wewnątrzkułturowych⁸, stykowych i przejściowych⁹. W przestrzeni współistnienia co najmniej dwóch różnych grup kulturowych, etnicznych czy narodowych zachowania ludyczne stają się widocznymi znakami ich odrębności, a „[...] partykularyzm zabawy osiąga [tu] [przy p. M.Sz.] swój najwyższy wymiar i znaczenie”¹⁰. Natomiast w obrębie tej samej grupy kulturowej interesującym przedmiotem badań mogą być zachowania ludyczne poszczególnych wspólnot zabawowych, skupiających przedstawicieli określonej generacji, zawodu czy orientacji seksualnej. Obserwacja sposobu realizowania zachowań ludycznych przez wielokulturową mozaikę miejską pozwala ujawnić stosunki izolacjonizmu lub asymilacji łączące te grupy. Pogranicze stanowi więc wyjątkowe miejsce do badań nad partykularyzmem i uniwersalizmem zabawy oraz nad odrębnością realizowanych wzorów zachowań ludycznych, podkreślających swoistość całokształtu kultury danego terenu.

⁷ R. Kantór: *Uniwersalizm i partykularyzm zabawy...*, s. 17.

⁸ Pogranicze etniczne lub zewnętrzne: „[...] miejsce spotkania, ścierania się i współistnienia kultur o różnych rodowodach”; pogranicze wewnętrzne: „[...] obszary zjawisk kulturowych zachodzących na styku wewnątrzspołecznych stosunków” (cyt. za: R. Kantór: *Uniwersalizm i partykularyzm zabawy...*, s. 17, cyt. za: I. Bukowska-Floreńska: *Pogranicze jako kategoria wewnątrzspołeczna i wewnątrzkułturowa*. W: *Pogranicze jako problem kultury*. Red. T. Smolińska. Opole 1994, s. 165–166).

⁹ „Pogranicze stykowe”: obszar współżycia grup językowo-etnicznych o znacznej odrębności, odznaczających się dwujęzycznością niegenetyczną, które oddziela jasno określona granica demarkacyjna; „pogranicze przejściowe”: miejsce współżycia społeczności pokrewnych pod względem językowo-etnicznym, odznaczających się dwujęzycznością genetyczną, które dzieli płynna granica (cyt. za: J. Chlebowczyk: *Procesy narodotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu*. Warszawa 1975, s. 223).

¹⁰ R. Kantór: *Uniwersalizm i partykularyzm zabawy...*, s. 19.

Typologia miejskich przestrzeni ludycznych

Temat miejskich przestrzeni ludycznych wymaga rozważenia: czym różnią się od siebie takie konkretne miejsca zabawy, jak: dyskoteka i namiot plenerowego festynu, sala balowa ekskluzywnego lokalu i pomieszczenie sali gimnastycznej przystosowane okresowo na potrzeby balu studniówkowego? W celu uporządkowania różnorodnych przestrzeni zabawowych funkcjonujących w obrębie miasta należy wypracować typologię miejskich przestrzeni ludycznych. W tym miejscu przedstawię jeden z wielu możliwych sposobów uszeregowania przestrzeni zabawowych według zasady porównania dwóch cech.

Kluby, dyskoteki, salony gier, kina, sale bilardowe, kasyna – to przykłady przestrzeni ludycznych, których głównym (choć nie jedynym) odgórnie wyznaczonym i oficjalnie uznanym przeznaczeniem jest pełnienie funkcji miejsca, w którym mieszkańcy miasta (choć nie tylko miasta i to nie każdego) mogą zaspokajać swe potrzeby ludyczne według przyjętych wzorów zachowań zabawowych. Podobnie rzecz się ma z przestrzenią lodowiska, kąpieliska, boiska, pola golfowego, kortu tenisowego, parku, placu zabaw czy amfiteatru. Wymienione ciągi przykładów przestrzeni ludycznych, proponuję określić przymiotnikiem „formalne”, gdyż zostały w sposób celowy wyznaczone, wydzielone w przestrzeni miejskiej, z przeznaczeniem na realizację w ich obrębie zachowań zabawowych. Ich cechą jest względna stałość. Posiadają odpowiednie wyposażenie i przez długi okres mogą wypełniać swe zadanie. Ich formalny charakter nie jest oczywiście warunkiem koniecznym do zaistnienia dobrej zabawy. Cechą, która jednak w oczywisty sposób różni od siebie wyodrębnione typy formalnych przestrzeni ludycznych, jest ich usytuowanie w obszarze miasta. Pole golfowe czy boisko zaliczymy do typu formalnej miejskiej przestrzeni ludycznej „otwartej”, mając na myśli jej umiejscowienie w otwartej przestrzeni miasta, natomiast salon gier czy dyskoteka, mieszczące się w wewnętrznej przestrzeni budynku, zyska, oprócz określenia „formalna przestrzeń ludyczna”, określnik „zamknięta”. Przydatność zaproponowanej klasyfikacji obniża pewna liczba przestrzeni ludycznych, na których użytkową wartość nie ma wpływu usytuowanie pod gołym niebem czy też wewnątrz budynku¹¹. Ogólny podział na otwarte i zamknięte przestrzenie ludyczne znajduje jednak zastosowanie przy porządkowaniu również takich miejsc zabawowych, jak: sale weselne, studniówkowe, ustawiane na festynach duże namioty, przenośne estrady, ulice przemierzane przez uczestników karnawału lub parady, opuszczone tereny fabryczne, na których rozgrywane są partie turbogolfa¹², place

¹¹ Np. dyskoteka na wolnym powietrzu – formalna, otwarta lub też kryte lodowisko – formalna, zamknięta.

¹² K. D u l k o w s k i: *Golf dla niesnobów*. „Przekrój”, 10 sierpnia 2003, s. 80–85; M. S u s k i: *Szybcy, ale grzeczni*. „Przekrój”, 10 sierpnia 2003, s. 86–89.

miejskie, na których układane są gigantyczne puzzle¹³ i organizowane turnieje szachowe z zastosowaniem pionków dużych rozmiarów lub też wybrane budynki przekształcone w ściany do wspinaczki. Tym, co łączy wymienione przestrzenie gier i zabaw, jest ich niestały, okresowy charakter i/lub prowizoryczne, czasowe przystosowanie do wypełniania funkcji „miejsca – instrumentu” umożliwiającego przeprowadzenie danej zabawy. Dla ujęcia tej cechy odpowiedni wydaje się termin „nieformalne” przestrzenie ludyczne. Wyjątkowe pozwolenie na krótkotrwale zawieszenie formalnych cech danego fragmentu przestrzeni miejskiej, w celu zorganizowania w jej obszarze zabawy, na przykład karnawałowej, stało się lokalną tradycją niektórych miast. Wspólną cechą miejskich karnawałów jest ich zdolność niepodzielnego władania w czasie zabawy publicznymi przestrzeniami miasta, których: „Place, aleje i ulice [...] stają się [...] rewersem swoich codziennych funkcji.”¹⁴ Karnawały miejskie cechuje jednak odmiennosc w zakresie stosunków zachodzących pomiędzy grupami, biorącymi udział w zabawie, gdyż tylko pozornie każdy karnawał oznacza integrację wszystkich ze wszystkimi.

Oprócz podziału miejskich przestrzeni ludycznych na otwarte i zamknięte, formalne i nieformalne zabiegiem pozwalającym ogarnąć ich różnorodność może być ich uporządkowanie według innych cech, na przykład ze względu na publiczny lub prywatny, jawny lub ukryty, ogólnodostępny i elitarny oraz instytucjonalny lub pozainstytucjonalny charakter.

Zachowania ludyczne czynnikiem modyfikującym przestrzeń miejską

Warunkiem realizacji wielu (bo nie wszystkich) gier i zabaw jest ustanowienie, zaaranżowanie lub też wkroczenie w konkretną, odpowiednio przystosowaną i wyposażoną przestrzeń. To, że przestrzeń warunkuje, współtworzy lub wyzwala zabawę, można odwrócić, analizując, jakie skutki dla przestrzeni miasta mają realizowane w pewnych jej fragmentach wzory zabawy, którym towarzyszą kontakty między różnymi wspólnotami zabawowymi. W wypadku nieformalnych otwartych przestrzeni ludycznych w trakcie zabaw miejskich dochodzi do celowego lub też niezamierzonego przekształcania krajobrazu miejskiego¹⁵. Grupy zabawowe

¹³ Np. w Markach pod Warszawą, 6 września 2003 r., które pokryły 100 m² terenu (źródło: informacja zasłyszana tego dnia w dzienniku radiowym).

¹⁴ V. T u r n e r: *Karnawał, rytuał i zabawa w Rio de Janeiro*. „Polska Sztuka Ludowa. Konteksty” 2002, nr 3–4, s. 159.

¹⁵ Np. przystrajanie, przeorganizowanie, wyłączenie z ruchu samochodowego lub zaśmiecenie, uszkodzenie.

stają się na ten czas okresowymi aktorami wytwarzania lub aranżowania miejskiej przestrzeni¹⁶. Przeorganizowana publiczna przestrzeń miasta może wywoływać różne reakcje innych grup, nie aprobujących ani zabawy, ani dekoracji wprowadzonych przez bawiącą się wspólnotę. Częściej jednak fragmenty miejskiej przestrzeni pod wpływem toczących się w nich zabaw podlegają zmianom w sferze znaczeniowej. Koncentracja na niewielkim obszarze miasta znacznej liczby lokali, pubów, ogródków piwnych i kawiarnianych, klubów tanecznych, dyskotek, kin, salonów gier i kawiarenek internetowych powoduje, że w potocznej świadomości dany fragment miasta zyskuje etykietę ulicy lub dzielnicy rozrywek, w której bawią się we własnym gronie różne grupy oraz subkultury. Ich bliskie usytuowanie będzie przyciągało w ten sam rejon miasta różne grupy, które co prawda nie stworzą wspólnoty zabawowej, lecz będą miały okazję do wzajemnej obserwacji i wartościowania realizowanych wzorów zabawy. Skupisko różnych miejsc rozrywek na niewielkim obszarze dla niektórych grup społecznych lub generacyjnych stanowi silny magnes, a dla innych – powód do omijania szerokim łukiem. W ten sposób powstaje zbiorowe wyobrażenie o dominującej funkcji danej ulicy czy dzielnicy.

Konflikt, izolacja i asymilacja

W ciągu dnia dana przestrzeń jest zgodnie i w różnym celu użytkowana przez różne grupy, które nie byłyby jednak w stanie nocą bawić się w swym sąsiedztwie. W przełożeniu na relacje społeczne kontakty kulturowe w miejskich przestrzeniach ludycznych pozwalają wnioskować o charakterze stosunków między poszczególnymi grupami – od konfliktu poprzez obojętność aż po asymilację¹⁷. Zilustruję to przykładami.

Sposób wykorzystania określonych przestrzeni miejskich może prowadzić do konfliktów między grupami roszczącymi sobie takie samo prawo do użytkowania publicznej przestrzeni miasta według własnego pomysłu. W latach dwudziestych ubiegłego wieku w publicznych parkach miejskich Chicago ujawnił się konflikt o przestrzeń ludyczną na tle rasowym. Przedstawiciele różnych grup zamieszkujących to miasto nie potrafili zgodnie organizować pikników w swoim sąsiedztwie¹⁸.

Analiza miejskich zabaw dostarcza też przykładów izolowania się poszczególnych grup w specjalnie do tego celu powołanych miejscach zabawy i rozrywki. Przestrzeganie zasad członkostwa, na przykład w ekskluzywnych lokalach noc-

¹⁶ B. Jałowicki: *Człowiek i przestrzeń*. W: *Spoleczeństwo i przestrzeń zurbanizowana*. Teksty źródłowe. Opr. M. Malikowski, S. Solecki. Rzeszów 1999, s. 92–93.

¹⁷ R. Kantor: *Uniwersalizm i partykularizm zabawy...*, s. 20–21.

¹⁸ R. Kantor: *Między Zaborowem a Chicago. Kulturowe konsekwencje istnienia zbiorowości imigrantów z parafii zaborowskiej w Chicago o jej kontaktów z rodzinnymi wsiami*. Wrocław 1990.

nych, wynika z dążeń zamożnych do odizolowania się od pozostałej części społeczeństwa. Brazylijskie São Paulo jest tak podzielone, że bogaci praktycznie nie stykają się z biednymi, a tym bardziej nie wkraczają w przestrzenie ludyczne odwiedzane przez ubogich. Przeszkodę w korzystaniu z określonych miejsc zabaw i rozrywk może też stanowić wiek, płeć czy powierzchowność. W latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia przestrzegano reguły niewpuszczania osób, które nie ukończyły jeszcze 18 lat, do modnego niegdyś cieszyńskiego lokalu w hotelu „Pod Brunatnym Jeleniem”. Niedostępne dla kobiet angielskie kluby džentelmenów czy górnicze karczmy piwne na Śląsku również stanowią akceptowaną formę realizowania w gronie zawężonym do przedstawicieli jednej płci wzorów zachowań ludyczno-towarzyskich. Bywanie w określonych miejskich przestrzeniach zabawowych jest jednym z dostrzegalnych dla otoczenia znaków przynależności lub identyfikowania się z daną grupą społeczną lub subkulturą. Niektóre nocne lokale w londyńskiej dzielnicy rozrywk Soho zastrzegają sobie prawo nieprzyjmowania klienteli gejowskiej, choć w niedalekim sąsiedztwie funkcjonują kluby dla homoseksualistów obu płci i transwestytów¹⁹. Ta sama przestrzeń wielkiej dyskoteki, na przykład paryskiej „Cithéa”, może być w poszczególne dni tygodnia miejscem spotkań miłośników różnych gatunków muzyki i tańca, którzy nie stykają się na płaszczyźnie wspólnej zabawy, a tylko korzystają z tej samej przestrzeni.

Odpowiednio zaaranżowane kontakty kulturowe w miejskich przestrzeniach ludycznych mogą prowadzić do wzajemnego poznania się grup obcych, skonfliktowanych ze sobą, mających mylne przekonania o przedstawicielach innej kultury. Wspólne zabawy i turnieje miast partnerskich, festiwale etniczne właśnie dzięki propozycji poznania lub udziału w realizacji cudzych wzorów zabawowych mogą stanowić pierwszy krok na drodze do wzajemnej akceptacji i umiejętności integracji na niektórych płaszczyznach życia społecznego.

Zdolność czasowej integracji w zabawie i zanik zahamowań przy wkraczaniu w przestrzenie ludyczne innej grupy stanowią sygnały zapoczątkowanego procesu asymilacji. Gdy przybysz identyfikuje się z grupą większościową²⁰, również w zakresie zabaw i rozrywk, możemy mówić o jego stopniowym asymilowaniu się. Obserwacja wzorów zachowań ludycznych w sferze życia rodzinnego i prywatnego jest o tyle znacząca, że imigrant nie odczuwa tak silnej presji przestrojenia na miejscową modłę spędzania wolnego czasu, realizując raczej zachowania typowe dla kultury kraju rodzinnego²¹. Przeanalizowanie sposobów spędzania czasu wolnego przez poszczególne grupy emigrantów pozwala wnioskować o więzi łączącej członków Polonii oraz o stopniu jej asymilacji ze środowiskiem przyjmującym.

¹⁹ Londyn. *Przewodnik wiedzy i życia*. Red. M. Leapman. Warszawa 2001, s. 48–59, 98–109, 284–339.

²⁰ A. Achmatowicz-Otok, St. Otok: *Polonia australijska*. Lublin 1985, s. 123.

²¹ H. Rusek: *Kulturowe wzory życia polskich rodzin na Zaozliu a asymilacja. Studium socjologiczne*. Katowice 1997, s. 128.

Badacze Polonii australijskiej dowiedli na przykład, że: „Większość emigrantów polskiego pochodzenia przyjęła australijską formę spędzania czasu wolnego od pracy. [...] szczególnie kobiety niepracujące wolą odpoczywać na sposób polski, m.in. w klubach polskich [...]”²² „Czas poświęcony na rozrywki i wypoczynek dzielą [oni – przyp. M.Sz.] na odwiedzanie Australijczyków i grę w piłkę nożną w polskim zespole.” Domy Polskie, koła i kluby polonijne organizują zebrania, wzbogacone propozycjami zabawy we wspólnym gronie²³. Natomiast w Bawarii jednak niewielki procent polskich emigrantów odwiedza tego typu placówki. Autor badań przypuszcza, że w najbliższej przyszłości przestrzeni integracji i spędzania we własnym gronie czasu wolnego bawarskiej Polonii będą mieszkania prywatne, odwiedzane przez nieformalne grupy koleżeńskie²⁴.

Z porównania wyników badań nad społecznością lemkową z lat 1975 i 1980 wynika, że wśród młodzieży powszechna stała się tendencja spędzania czasu wolnego poza domem – bawienia się w dyskotekach, wyjeżdżania do kina, teatru, spotkania się w kawiarniach, restauracjach. Młodsze pokolenie przyjęło wzory zachowań zabawowych typowe dla rówieśników wywodzących się z rodzimjej społeczności²⁵.

Kontakt kulturowy może zaowocować przyswojeniem przez jedną ze stron określonych gier i zabaw. Na przykład w zrujnowanym Kabulu zaobserwowano, że: „W [...] uliczkach i na pustych placach Afgańczycy oddają się grze w piłkę nożną, a nawet w krykieta, przywiezionego przez uchodźców wracających z Pakistanu.”²⁶ Przejęciu i przystosowaniu do własnej kultury mogą nawet podlegać większe przestrzenno-funkcjonalne kompleksy zabawowe. Tokijski Disneyland zaistniał dzięki długotrwałemu umacnianiu amerykańskiej popkultury na gruncie japońskim. Podparyski jest już wynikiem świadomego naśladownictwa i rozeznania w upodobaniach do rozrywek, przyswajanych za pośrednictwem mediów typowych dla kultury masowej.

Cieszyn – Czeski Cieszyn

Zgorzelec, Łęknica, Słubice, Gubin, Terespol i Cieszyn to przykłady polskich miast pozwalające na przeprowadzenie wyjątkowych badań. Ich usytuowanie na

²² A. Achmatowicz-Otok, St. Otok: *Polonia australijska...*, s. 129.

²³ Ibid., s. 123–164.

²⁴ L. Dyczewski: *Polacy w Bawarii. Tożsamość etniczno-kulturowa. Wchodzenie w społeczeństwo niemieckie*. Lublin 1993, s. 49–50, 138–149.

²⁵ K. Pudło: *Lemkowie. Proces wrastania w środowisko Dolnego Śląska 1947–1985*. Wrocław 1987, s. 97–98, 127–129.

²⁶ E. Girardet: *Kabul. Nowe czasy w stolicy Afganistanu*. „National Geographic Polska” [Warszawa] 2003, wyd. specjalne: *Miasta świata*, s. 78–83.

terenach pogranicza nasuwa pytanie o kontakty kulturowe, jakie łączą ich mieszkańców z różniącymi się przynależnością narodową, tożsamością etniczną oraz identyfikacją kulturową sąsiadami, zamieszkującymi Görlitz, Bad Muskau, Frankfurt nad Odrą, Guben, Brześć i Czeski Cieszyn.

W tym miejscu przedstawię projekt badań dotyczących Cieszyna i Czeskiego Cieszyna. Interesuje mnie, jak i gdzie mieszkańcy miasta średniej wielkości bawią się, jakie miejsca wybierają w tym celu, mając równocześnie możliwość odwiedzania miejsc zabawy oraz rozrywki w położonym tuż za rzeką Czeskim Cieszynie.

Badania wykazują, że na terenie Cieszyna i Czeskiego Cieszyna można wyróżnić dwa typy pogranicz: stykowe i przejściowe²⁷. Według kryteriów polityczno-administracyjnych oba miasta tworzą pogranicze stykowe, natomiast w obrębie Czeskiego Cieszyna można mówić o istnieniu pogranicza przejściowego, na które składa się współzycie Czechów oraz ludności zaolziańskiej. Obecni w Czeskim Cieszynie Zaolzianie, „żyją w wymiarze trzech kultur: polskiej, czeskiej oraz regionalnej...” Badania nad kulturowymi wzorami życia polskich rodzin na Zaolziu wykazały, że Zaolzian cechuje podwójna identyfikacja narodowa i biwalencja kulturowa. Życie rodzinne Zaolzian jest polskie, a inne sfery życia wkraczają zarówno na grunt kultury polskiej, jak i czeskiej. Polskość Zaolzian ujawnia również życie kulturalne i rozrywkowe. „[...] Polacy lubią bawić się we własnym gronie, a istnienie w prawie co drugiej miejscowości Zaolzia domów Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego daje ku temu możliwość.” Powyższy cytat skłania do zastanowienia się, jaka kultura – polska, czeska czy regionalna – wypełnia sferę wzorów prywatnej, codziennej, a jaka oficjalnej, publicznej aktywności zabawowej tej grupy²⁸.

Otwarcie ponad dziesięć lat temu granicy polsko-czeskiej przyniosło wiele zmian w życiu Cieszyna i Czeskiego Cieszyna oraz zapoczątkowało nowy etap w stosunkach sąsiedzkich między zamieszkującymi oba miasta Polakami, Czechami i Zaolzianami²⁹. Ożywienie przygranicznego handlu w latach dziewięćdziesiątych było charakterystyczne również dla innych tego typu miast³⁰.

²⁷ Zob. przyp. 9.

²⁸ H. R u s e k: *Kulturowe wzory życia polskich rodzin na Zaolziu a asymilacja...*, s. 21, 119–120.

²⁹ Zestawiając w takim układzie te trzy grupy mieszkańców Cieszyna i Czeskiego Cieszyna, nazwą „Polacy” określam ludność zamieszkującą Cieszyn o narodowości polskiej, nazwą „Czesi” – ludność zamieszkującą Czeski Cieszyn o narodowości czeskiej, natomiast grupa „zaolziańska” to Polacy zamieszkujący Czeski Cieszyn, pozostający w orbicie oddziaływań kultury czeskiej.

³⁰ Ożywienie handlu przygranicznego i powstanie przygranicznych bazarów poddawano analizie również w Kostrzynie, Świecku, Słubicach, Gubinie (zob. *Przejścia graniczne: Kostrzyn, Słubice, Świecko, Gubin – podstawowe funkcje i strefa oddziaływania na terenie Polski i Niemiec*. Red. H. P o w ę s k a, T. K o m o r n i c k i. „Zeszyty Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN” 1996, nr 38, s. 5–39).

Pojawia się jednak pytanie, czy przypadające na lata dziewięćdziesiąte najintensywniejsze kontakty o podłożu handlowym nie zaowocowały zaistnieniem jakiś nowych relacji w życiu społecznym? Czy możliwość swobodnego wkraczania w przestrzeń sąsiedniego miasta i pierwszoplanowy cel wycieczki – opłacalne zakupy – nie zainicjowały na przykład zwyczaju regularnego odwiedzania przez niektóre grupy formalnych lub nieformalnych przestrzeni ludycznych sąsiedniego miasta i wchodzenia w kontakty – inne niż handlowe – z miejscowymi?

To zaledwie kilka pytań, jakie nasuwa problem kontaktów kulturowych między sąsiadami obu miast w kontekście problematyki ludycznej. Przede wszystkim zachodzi konieczność wykrycia i opisanie miejsc oraz sposobów zabawy poszczególnych grup mieszkańców Cieszyna i Czeskiego Cieszyna. Zawężając problem badawczy wyłącznie do sfery zachowań ludycznych Polaków, Czechów i Zaolzian, można dociekać, jaka w swym charakterze jest macierzysta kultura ludyczna, a jaki charakter mają elementy przejmowane od grup sąsiednich? Czy obecność Polaków w czeskokoczyńskich miejscach oferujących różne rozrywki sprowadza się rzeczywiście wyłącznie do kwestii ekonomicznych? Czy cieszyńianie wkraczają w celach rozrywkowych w przestrzenie ludyczne sąsiedniego miasta i czy nawiązują bliższe kontakty z jego stałymi mieszkańcami, czy też ograniczają się do zabawy w gronie polskich, towarzyszących znajomych? Które przestrzenie ludyczne w sąsiednim mieście przybyszowi wydają się atrakcyjne, modne, a które obojętne, podobne do spotykanych we własnym, lub nieprzyjazne i obce? Jakie style zachowań zabawowych cechują Polaków, a jakie Czechów? Czy zdarza się, że na płaszczyźnie wspólnej zabawy w przestrzeni ludycznej jednego miasta dochodzi do integracji przedstawicieli wymienionych grup? Które grupy wiekowe lub środowiskowe wykazują największą łatwość w zawiązywaniu wspólnot zabawowych z sąsiadami? Czy Polacy i Czesi preferują określone formy zabaw i rozrywek, których naśladowanie przez sąsiadów budzi ich sprzeciw? Czy określone gry, zabawy lub przestrzenie ludyczne są atrakcyjne dla sąsiadów, którzy chętnie je przejmują i przystosowują do własnych warunków? W końcu – mając świadomość zamieszkiwania w Czeskim Cieszyńie rodzin mieszanych, polsko-czeskich – należy przebadać, jaka jest ich kultura ludyczna. W świetle podjętej refleksji nad kontaktami kulturowymi w przestrzeniach ludycznych miast pogranicza odpowiedzi na powyższe pytania będzie można uzyskać, przeprowadzając jedynie systematyczne badania empiryczne.

Ludic spaces of the cities of borderland as an example of places of cultural contacts**S u m m a r y**

The processes taking place in the space of towns and mega-cities are also a subject of interests of ethnologists. Almost half of the population of the world lives in cities. According to prognoses, 60% of the world population will have lived in an urban environment by 2030. Systematic researches into the urban reality will thus contribute to a better understanding of an urban reality. The article is a reflection on the cultural contacts revealing in the ludic spaces of a city in the cultural and ethnical borderlands. It determines the adopted understanding of a cultural contact, urban spaces, ludic behaviors and borderland. It includes a proposition of a typology of the urban ludic spaces. It takes up the issue of transformations of the spaces of a city taking place under an influence of the realized ludic behaviors. It illustrates what social phenomena reveal in relation to the cultural contacts between individual groups, realizing different ludic behavior in the common space of a city.

The culturally determined ludic behaviors and the created or used fun spaces can be analyzed as components of a cultural contact. Each community produces its own forms of ludic behaviors. Their juxtaposition is casting light on the character of their relations – from conflict through isolation to assimilation. The analysis of patterns of ludic behaviors is useful especially in the researches into the phenomena and processes taking place in the cultural and ethnic borderlands. Ludic behaviors become clear signs of the individuality of at least two different cultural, ethnic or national groups in the space of coexistence. The borderland is thus an exceptional place for a research into particularism and universalism of fun and into the autonomy of the realized patterns of ludic behaviors, emphasizing the peculiarity of the entirety of the culture of a given area.

The article also presents the project of a research into the contemporary patterns of ludic behaviors and fun spaces of individual groups inhabiting Cieszyn and Czeski Cieszyn – the city, which is characteristic of an exceptional borderline location. The description and comparison of the ludic urban spaces, realized ludic behaviors and accompanying cultural contacts between Poles, Czechs, and Zaolzie, reveal a possibility of researching into the culture of this borderland from the view of ludic issues.

Die Unterhaltungsgebiete in Grenzstädten als ein Beispiel für Kulturkontakte**Z u s a m m e n f a s s u n g**

Die im Gebiet der Kleinstädten und Megastädten eingetretenen Prozesse erwecken auch Interesse der Ethnologen. Heutzutage lebt fast die Hälfte der Menschheit in den Städten. Den Prognosen gemäß werden bis 2030, zum ersten Mal in der Weltgeschichte 60% der Weltbevölkerung die Städte bewohnen. Wenn man die gegenwärtige Kultur besser verstehen möchte, muss man die städtische Wirklichkeit systematisch untersuchen. Der vorliegende Artikel handelt über Kulturkontakte die im Unterhaltungsbereich der, auf kulturellen und ethnischen Grenzgebieten liegenden Städte zum Vorschein kommen. Die Verfasserin bestimmt genauer folgende Begriffe: Kulturkontakt, Stadtraum, Unterhaltungsverhalten und Grenzgebiet und schlägt eine Typologie von städtischen Unterhaltungsgebieten vor. Sie befasst sich mit den Umwandlungen, die sich in den Städten

unter dem Einfluss von bestimmter Unterhaltungsverhaltensweise vollziehen, und zeigt, welche soziale Erscheinungen im Zusammenhang mit Kulturkontakten zwischen einzelnen Gruppen mit unterschiedlichen Unterhaltungsgewohnheiten im gemeinsamen Stadtbereich ans Tageslicht kommen.

Kulturbedingte Unterhaltungsgewohnheiten und die dazu errichteten oder benutzten Unterhaltungsgebiete können als bestimmte Elemente des Kulturkontaktes untersucht werden. Jede Gemeinschaft erzeugt eigene Unterhaltungsformen, die den Charakter der gegenseitigen Beziehungen zwischen einzelnen Gruppen – von Konflikten über Isolation bis zur Assimilation – widerspiegeln. Die Analyse der Muster von Unterhaltungsgewohnheiten ist besonders bei Forschungen über die, sich auf kulturellen und ethnischen Grenzgebieten vollziehenden Prozesse brauchbar. Wenn in einem Bereich mindestens zwei verschiedene kulturelle, ethnische oder nationale Gruppen zusammenleben, werden die Unterhaltungsgewohnheiten offenkundige Anzeichen ihrer Eigentümlichkeit. Das Grenzgebiet ist also ein spezifischer Ort für Forschungen über Partikularismus und Universalismus des Spiels, und über verschiedene Unterhaltungsgewohnheiten, die die Kulturgesamtheit des bestimmten Gebiets hervorheben sollen.

Der Artikel enthält auch den Projekt von eventuellen Forschungen über gegenwärtige Unterhaltungsverhaltensmuster und Unterhaltungsbereiche von den einzelnen, die Grenzstädte Teschen und Tschechisches Teschen bewohnenden Einwohnergruppen. Die Vergleichung der beiden Gruppen, der gegenseitigen Beziehungen zwischen Polen, Tschechen und Einwohnern des westlichen Teils des Teschener Schlesiens lässt, die ganze Kultur des Grenzgebietes vom Gesichtspunkt der Unterhaltungsproblematik untersuchen.